

Prekybos Dauguvos žemupyje X–XIII amžiuje organizavimo klausimu

Arnis Radiuš

Dauguvos žemupys, t. y. 30 km ilgio juosta abipus upės nuo žiočių Rygos įlankoje, dėl patogios geografinės padėties – kaip šio vandens kelio dalis – jau nuo akmens amžiaus buvo svarbus ryšių, mainų ir prekybos regionas. Raida nebuvo tolygi – po pakilimo laikotarpių eidavo nuosmukiai ir atvirkščiai. Vienas šių lūžio etapų – X–XIII a.

Akivaizdu, kad etniniai, ekonominiai, socialiniai ir politiniai pokyčiai, vykę Dauguvos žemupyje, turėjo įtakos reiškiniams visame Dauguvos kelyje – ir trikdė juos, ir skatino. Visa tai šiame laikotarpyje darė teigiamą įtaką mūsų nagrinėjamos teritorijos raidai. Čia gyvenusios bendruomenės teikė pirmenybę amatams, mainams, prekybai, naujų idėjų bei techninių inovacijų panaudojimui. Kartu tai reiškė kovą dėl pirmumo kontroliuoti Dauguvos žemupį.

Prekybos organizavimą Dauguvos žemupyje X–XIII a. galime suskirstyti į du laikotarpius – Daugmalės (arba laikotarpis iki Rygos) (X–XII a.) ir Rygos (nuo XIII a.).

Bendra prekybos sistema Baltijos jūros erdvėje susidarė VIII a. Ji apėmė ne tik pakrančių regionus, bet ir įvairiomis kryptimis žemynines teritorijas. Prekyba buvo susijusi su ankstyvųjų miestų kūrimusi (CC, 1986, p. 57–89). Svarbų vaidmenį šiuose procesuose vaidino skandinavai. Tokie centrai kaip Haitabiu, Birka ir kt. suklestėjo IX–X a. Jų atsiradimas buvo vietinės raidos rezultatas. Centrai sudarė vientisą sistemą, t. y. negalėjo funkcionuoti atskirai vienas be kito. Jie buvo įsikūrę prie svarbių prekybos kelių. Ankstyviesiems miestams būdinga politinė gventojų sudėtis. Kad didžioji piniginė apyvarta, rodo rasto sidabro kiekis. Yra žinoma, kad šis metalas buvo naudojamas kaip mokėjimo priemonė. Svarbų vaidmenį vaidino arabų monetos. Kadangi sidabrą reikėjo sverti, atsirado ir svarstyklių. Funkcionavo keletas svorio matų sistemų – tai patvirtina rasti svareliai. XI a., susikūrus skandinavų valstybėms, susidariusi politinei valdžiai, ankstyvieji miestai persiformavo. Jie buvo įtvirtinti, kartais dėl to net radikaliai perplanuoti ir performuoti. Centrinėse politinės valdžios vietose susikūrė nauji

miestai. Šie procesai sutapo su arabų sidabro išnykimu iš apyvartos ir prekybos perorientavimu į Vakarų Europos monetas.

X a. Dauguvos žemupyje susiklostė sudėtinga etninė ir politinė padėtis. Čia gyveno keletas etninių junginių – žiemgaliai, sėliai, latgaliai. Būtent šiame laikotarpyje atsirado naujas etninis junginys – lybiai. Minėti Baltijos ugrofinų atstovai įsikūrė retai gyvenamame dešiniajame Dauguvos krante, į vakarus nuo latgalių ir į šiaurę nuo žiemgalių. XI a. pastebimai padidėjo lybių įtaka. Prie Dauguvos susikūrė jų centrai: Ryga, Duolės sala su apylinkėmis, Laukskuola, Ikškilė, Lielvardė, Aizkrauklė, kurioje lybiai gyveno kartu su latgaliais. Manoma, kad žiemgaliai tuo metu nebuvo praradę savo seno centro Daugmalės, kuri buvo tarsi „raktas“ į Dauguvą, kontrolės.

Daugmalė yra įsikūrusi apie 22 km aukščiau Dauguvos žiočių, netoli Duolės salos, upės kairiajame krante, už pirmųjų slenksčių. Archeologinių paminklų kompleksą sudaro 0,4 ha dydžio piliakalnis, 2 ha dydžio papėdės gyvenvietė, senojo uosto vieta, 2 plokštiniai kapinynai. Dėl patogios geografinės padėties ir Šiaurės Europoje, kur formavosi valstybiniai junginiai, vykusių pokyčių Daugmalė, kaip tarptautinės prekybos centras, suklestėjo X–XI a. sandūroje. Šiame kontekste svarbu pabrėžti tokią jos ypatybę – tai buvo prekių iškrovimo, pirklių susitikimo ir sandorių sudarymo vieta. Čia rastas didžiausias Rytų Pabaltijyje žinomas monetų skaičius – mažiausiai 130 pavienių monetų ir apie 60 monetų dviejuose lobiuose (Berga, 1994, p. 41–46), 26 svarstyklių detalės ir 55 svareliai. Daugiausia monetų į Daugmalę pateko XI a. pirmojoje pusėje ir viduryje. Ji buvo svarbus amatų centras, kuriame, nusižiūrėjęs į vežtinius iš Vakarų ir Rytų dirbinius, pradėta juos gaminti vietoje. Šie gaminiai buvo platinami toliau. Amatų lygį rodo rastos geležies lydymo krosnelės, juvelyrų dirbtuvės, o jose – metalo apdirbimo įrankiai. Rastų spalvotam metalui lydyti naudotų tiglių ir jų fragmentų skaičius viršija 265. Čia buvo apdirbamas ne tik žalvaris, alavas, bet ir sidabras. Daugmalėje gamin-

ti pakabučiai – figūrėlės, kryželiai, miniatiūriniai kirveliai ir kiti dirbiniai – buvo platinami toliau Dauguvos ir Baltijos jūros keliais. Tų dirbinių rasta šiandieninėje Suomijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos teritorijoje.

Daug diskusijų sukėlė Henriko Latvijos kronikoje minimas Žiemgalių uostas (De portu Semigallie prohibito) (Ėrglis, 1938, p. 1–51; Dukurs, 1939, p. 12–30; Murgurvičius, 1993, p. 352–353; Šterns, 1997, p. 165–175). Jo ieškota tiek Lielupės, tiek Dauguvos upių krantuose. 1200 m. popiežius Inocentas III bažnyčios prakeikimu uždraudė visiems pirkliais prekybos tikslais lankytis Žiemgalių uoste. Kronikoje aprašytas įvykis, kai dėl minėto draudimo nesilaikymo vieno laivo kapitonas ir locmanas buvo nubausti mirties bausme: „To paties vyskupo Tedoniko prašymu ir reikalavimu šviesiausiasis Romos sostas, grasindamas anatema, uždraudė prekybos tikslais lankytis Žiemgalių uoste. Šį draudimą vėliau priėmė patys pirkliai ir nutarė, kad kiekvienas, kas atvyks į Žiemgalių uostą prekybos tikslu, neteks turto ir gyvybės. Praėjus dvejiems metams po Rygos miesto pastatymo kai kas ketino tą nutarimą sulaužyti, visi pirkliai įsakmiai patarinėjo jiem nevykti į Žiemgalą. Tačiau kai kurie ar iš apaštališkojo tėvo negerbimo, ar iš noro priešintis bendram pirklų sprendimui leidosi iš savo laivais žemyn Dauguva. Kiti pirkliai, matydami jų užsispyrimą, plaukė aukštyne laivais ir su jais kovėsi. Du iš jų, būtent locmanas ir kapitonas, buvo pagauti ir atiduoti žiauriai mirčiai, o kiti priversti grįžti“ (IH, 1993, p. 68–69).

Lokalizuojant Žiemgalių uostą pirmenybė yra teikiama Daugmalės archeologinių paminklų kompleksui. Žodžiu „portus“ viduramžių lotynų tekstuose įvardijamos vietos, kuriose apsisistodavo amatininkai ir pirkliai – uostas, turgaus vieta sausumoje, upės krante, pirklų gyvenvietė bei miestas (Šterns, 1997, p. 165–166).

Reikia pažymėti, kad nagrinėjamojo laikotarpio skandinavų rašytiniuose šaltiniuose tik Žiemgala ir žiemgaliai minimi kontekste, susijusiame su prekyba. Apie švedų pirklio veiklą mus dominančiame regione liudija XI a. pradžios Mervalos (Mervalla) runų akmuo. Jame iškalinėtas užrašas skamba taip: „Sigrida liepė pastatyti šį akmenį savo vyro Sveno atminimui. Jis dažnai prikrautais prekių laivais plaukdavo į Žiemgalą aplink Kolkos ragą.“ Pažymėtina, kad šis ir kiti žinomi akmenys su runų įrašais, kuriuose minimas Žiemgalos ar žiemgalių vardas, aptinkami centrinėje Švedijoje. Taip pat su nagrinėjamais ryšiais yra susijusi Melaro ežero pakrantėje, švedų prekybiniame ir politiniame karaliaus centre Sigtunoje rasta svarstyklių dėžutė su runų įrašu, kurią yra gavęs Djer-

vas iš vieno žiemgalių (sembo). Gioksteno (Göksten) runų akmenyje rašoma apie Gulli, kuris prekiaudavo Žiemgaloje. Grenstos (Grönsta) runų akmenyje minimas Torssteinas, kuris važinėdavo pas žiemgalius. Mervalos užrašas nekelia jokių abejonių, o štai likusius galima interpretuoti ir kitaip. Apibendrinant galima teigti, kad runų įrašai liudija vykus prekybą tarp centrinės Švedijos ir Žiemgalos. Reikia pasakyti, kad apie lybius tokių duomenų nėra, nors Livonija minima dviejuose runų akmenyse (Мельникова, 1986, с. 96–97).

Dauguvos žemupio gyventojams reikėjo įvairių prekių. Tarp jų minėtinos žaliavos – žalvaris, sidabras, taip pat prabangos daiktai ir kt. Reikia pabrėžti vieną regiono ypatybę – tradiciją mirusiuosius laidoti su labai turtingomis įkapėmis. Kita vertus, tai kartu reiškė ir materialijų vertybių išėmimą iš apyvartos. Kaip rodo archeologinių tyrinėjimų metu surinkta medžiaga, bendruomenės kompensuodavo šiuos nuostolius. Ekvivalentų buvo pakankamai, prekybiniai ryšiai garantavo naujų jų tiekimą, amatininkai gamino naujas vertybes. Taip buvo skatinama gamyba ir prekyba, užtikrinta tolesnė jų raida.

Kad būtų galima susidaryti aiškų to meto vietos apyvartos vaizdą, atliksime paprastus skaičiavimus. Dauguvos žemupyje plačiausiai tyrinėtus yra Salaspilio Laukskuolos kapinynas, kuriame atidengta apie 700 X–XIII a. datuojamų kapų. Turint omenyje, kad lybių moterys palaidotos su sunkiais krūtinės papuošalais ir kad vyrai taip pat nešiojo žalvarinius papuošalus, galima manyti, kad šiame kapinyne vienas mirusysis palaidotas vidutiniškai su 0,5 kg žalvario papuošalu. Tai reiškia, kad šiuo atveju iš viso buvo užkasta apie 350 kg žalvario. Žinant nagrinėjamo laikotarpio Dauguvos žemupio bendrą kapinynų skaičių, iš apyvartos buvo išimta (t. y. padėta kaip įkapės) apie 3000–4000 kg žalvario. Yra žinoma, kad žiemgaliai ir latgaliai žalvario sunaudodavo kur kas daugiau.

Nėra patikimų duomenų, kad svarstyklės dabartinėje Latvijos teritorijoje atsirado Dauguvos žemupyje (Berga, 1996, p. 55). Tas reiškinys apėmė platesnį regioną ir, palyginti su Skandinavija, kur svarstyklės atsirado jau IX a. pabaigoje, gerokai vėlavo ir jo pradžia siekia X a. antrąją pusę. Didžioji dalis svarstyklių buvo gaminama vietoje, tai liudija pastebėti vietiniai skirtumai: Dauguvos lybių svarstyklių lėkštelės yra didesnio skersmens, o žiemgalių svarstyklėms būdingi gausūs ornamentai ir t. t. Pagrįstai galima manyti, kad dėl ypatingos Dauguvos žemupio reikšmės prekyboje susidarė palankios sąlygos pirklų sluoksniu susidarymui ir raidai.

Nēra abejonių, kad Dauguvos žemupio bendruomenės buvo organizuotos ir turėjo savo vadovus. Tačiau kartu nėra įtikinamų duomenų, leidžiančių manyti, kad regionas buvo valdomas vieno žmogaus ir vieno centro. Regiono etninė sudėtis ir gyventojų spėjama priklausomybė įvairioms politinėms struktūroms tai greičiau paneigia nei patvirtina. Vis dėlto Dauguvos žemupio gyventojai užtikrindavo reikalingą prekybos organizavimo tvarką, sau pasilikdami jos kontrolę. Viena labiausiai tuo suinteresuota gyventojų grupė buvo pirkliai.

Kokio dydžio Dauguvos žemupyje ji galėjo būti? Pirklių laidojimo paminklų medžiagoje galima atskirti pagal jų veiklai būdingus dirbinius, visų pirma svarstyklės ir svarelius. Minėto Salaspilio Laukskuolos kapinyno 19 kapų buvo rasta pirklio reikmenų (Zariņa, 1997, p. 97–105). Tai 15 vyrų kapų (6 griautiniai, 8 deginginiai) ir 4 berniukų kapai (visi griautiniai). Dviem atvejais buvo rastas visas svarstyklių ir svarelių komplektas, 4 – svarstyklių detalių ir jų fragmentų, likusiais – svarelių. Monetų šiuose kapuose rasta 5 atvejais (2 – vyrų, 3 – berniukų). Beveik visuose minėtuose kapuose su pirklių reikmenimis rasta diržų su apkalais, o daugiau nei pusėje – ginklų. Šių pirklių skaičių papildė 1 kapas iš Salaspilio Vejsturių kapinyno, 7 – iš Duolės Vampeniešų I kapinyno, 3 – iš Duolės Vampeniešų II kapinyno (Šnore, 1996, p. 116; Berga, 1996, p. 58–59).

X–XI a. kapai, kuriuose rasta pirklių reikmenų, sudaro 3–4% bendro kapų skaičiaus. Vėlesniais amžiais pastebima tokių kapų mažėjimo tendencija. Tikriausiai pirklio statusas tapo paveldimas, tai rodo vaikų ir paauglių kapuose rasti papuošalai, ginklai bei pirklio reikmenys. Buvusios prekybos apimtis rodo ir Dauguvos žemupio gyvenviečių radiniai – monetos, svarstyklės bei svareliai.

Reikia pasakyti, kad tuo metu prekyba dažnai buvo neatsiejama nuo kariavimo bei plėšikavimo ir atvirkščiai. Vikingų žygių metu buvo aplankyti tolimesni kraštai ir susipažinta su naujomis prekėmis. Kartu susidarė ir įsitvirtino pirklių specializacija. Tarp jų buvo tokių, kurie prekyba užsiimdavo nuolat, kartu tikriausiai nebuvo susiję su konkrečia gyvenamąja vieta. Buvo ir tokių, kuriems prekyba buvo vienas iš daugelio verslų.

Kadangi nėra pakankamai duomenų apie Dauguvos žemupio pirklius, panaudosime duomenis apie skandinavų pirklius. Yra žinoma, kad apie 870 m. į Angliją atplaukė norvegas Otaras su kailinių žvėrelių kailiukais (Матюзова, 1979, c. 20–35). Žinoma, kad jam priklausė ūkis, kuriame buvo 20 karvių, 30 avių, 20 kiaulių ir šiek tiek ariamos žemės. Taip pat Otaro pajamas sudarė

duoklės, kurias mokėdavo suomia. Kitu atveju arabų diplomatas Achmedas ibn Fadlanas savo 921–922 m. kelionėje į Volgos Bulgariją taip aprašo skandinavų (*rusi*) pirklius (Ковалевский, 1956, c. 121–148). *Rusi* yra gražūs ir šalti žmonės. Apsiaustą nešioja persimetę per petį. Kiekvieno jų ginkluotę sudaro kirvis, kalavijas ir peilis. Juos *rusi* nuolat nešiojasi su savimi. Išlipę iš laivo pirkliai nešasi duonos, mėsos bei gėrimų ir nedelsdami eina melstis stabams, ikatams į žemę, su žmonių veidų atvaizdais. Vienam didžiausiam atvaizdui jie lenkiasi, pasakoja, kaip atvyko, su kiek merginų, kiek kiauinių kailiukų bei kitų prekių, prašo padėti sutikti pirklių, turintį daug dirhemų, kuriam reikia prekių pagal pirmojo nustatytas kainas, paskui palieka atneštas dovanas. Jeigu prekiauti nesisekdavo, *rusi* vėl aplankydavo stabus, nunešdavo dovanų ne tik didžiausiam jų, bet ir mažesniesiems. O jei prekyba būdavo sėkminga, paaukodavo tam tikrą kiekį gyvūnų. Šis rašytinis šaltinis aiškiai parodo, kad pagrindinės skandinavų pirklių prekės buvo vergės ir kailinių žvėrelių kailiukai.

Arabai turėjo gerą supratimą, nors ir iš kitų keliautojų pasakojimų žinojo apie prie Baltijos jūros krantų gyvenusias tautas. Yra duomenų, kad iš čia jie eksportuodavo gintarą. Taigi arabų pirkliai dažnai susitikdavo su skandinavų, slavų, germanų ir kt. tautų pirkliais.

Skandinavų pirklių apibūdinimą baigsime Šv. Olof sagoje paminėtu Gardarikų Gudleiku, kuris gyveno norvego kunigo Olof Haraldsono (1016–1030 m.) valdymo laikais (Струлсон, 1980, c. 202–203). Gudleikas buvo didelis jūrų keliautojas ir pirklys, dažnai keliaudavo į Rytus, į Gardarikus (skandinavai taip vadino Senąją Rusiją). Pavasarį, prieš kasmetinę išvyką, jį pasikvietė konungas ir prašė nupirkti brangių prekių, kurių neįmanoma gauti Norvegijoje. Gudleikas sutiko ir gavo kiek reikia pinigų. Vasarą jis iškeliavo ir trumpam apsistojo Gotlande. Čia vienas iš bendrakeleivių išplepėjo apie konungo pinigus ir patikėtą užduotį. Atvykęs į Novgorodą, Gudleikas nupirko užsakytus brangius audinius, odas ir prabangius stalo reikmenis. Grįžtant atgal jis buvo apiplėštas ir nužudytas.

Prekės, kurių buvo galima pasiūlyti Dauguvos žemupyje, buvo vergai, grūdai, medus, kailinių žvėrelių kailiukai, gintaras ir, tikriausiai, amatininkų gaminiai. Kaip minėta, prekybiniais ryšiams buvo svarbiausia patogi nagrinėjamo regiono geografinė padėtis. Skandinavų pirklių dėmesį traukė Žiemgalių uostas, kur suplaukdavo prekės iš Senosios Rusijos ir tolimesnių palei Dauguvą plytinčių žemių. Iš aukščiau patogiausia jas būdavo gabenti pavasarį, kai upėje pakildavo vanduo. Minėta ma-

gistralė naudota ir tarpinei prekybai, t. y. vienoje vietoje perkant, o pakeliui kitoje vietoje parduodant, ir t. t. Kadangi Dauguvoje buvo daug slenksčių ir nepalankios laivybai sąlygos, nereikėtų perdėti skandinavų reikšmės panaudojant Dauguvos kelią. Pagrindinis jų kelias į Kaspijos ir Juodąją jūras prasidėdavo Suomiių įlankoje, toliau Nevos upe bei Ladogos ežeru. Skandinavų pirkkliai labai gerai žinojo vietines sąlygas ir į Dauguvos žemupį plaukdavo įsigyti tam tikrų prekių ir tam tikru tikslu. Rašytiniai šaltiniai liudija, kad tokios kelionės paprastai vykdavo vasarą.

Sidabro, kaip mokėjimo priemonės, naudojimas Rytų Pabaltijyje skyrėsi nuo Skandinavijos (Hårdh, 1996, p. 165–168). Rytų Pabaltijyje nebuvo paplitęs kaptotas sidabras, kurio ypač daug rasta Pietų Skandinavijoje. Ši mokėjimo priemonė buvo pereinamoji forma iš mainų ir piniginių sistemų. Rytų Pabaltijyje yra rasta lobiių, kuriuose buvo sidabro lydinių ir papuošalų. Jie yra susiję su didelės apimties prekybiniais sandoriais, o juos sudaryti galėdavo tik įtakingi asmenys, greičiausiai bendruomenės vyresnieji. Nėra abejonių, kad tokius sandorius sudarydavo ir Dauguvos žemupio pirkkliai. Sudarant prekybinius sandorius, gerai orientavosi įvairiose sidabro naudojimo ir svorio matų sistemose.

IX a. pirmojoje pusėje Dauguvos žemupio pirkkliai nedalyvaudavo tolimojoje prekyboje, o X a. viduryje, ypač antrojoje pusėje, padėtis pasikeitė. XI a. jie jau turėjo didelę įtaką. Galima manyti, kad Dauguvos žemupio gyventojai ribodavo galimybes kitiems pirkkliais keliauti tiek upe aukštyn, tiek žemyn – į Rygos įlanką. Taip pat nėra duomenų, kad naugnėjamame regione nuolat gyveno skandinavai ar slavai.

Taigi Daugmalės (arba iki Rygos) laikotarpiu prekybą kontroliuodavo Dauguvos žemupio gyventojai. Viena pagrindinių tai skatinančių priežasčių buvo geografinės ir gamtinės sąlygos, bet ne tik jos. Čia buvo pakankami gyventojų. Neabejotinai mus dominanti visuomenė buvo atitinkamai orientuota ir aktyvi. Taip pat reikia paminėti, kad nė vienai prie Dauguvos krantų esančiai politinei struktūrai nepavyko paimti viso kelio kontrolę į savo rankas. Patekti į Dauguvos žiotis per Rygos įlanką trukdė tiek kuršiai, tiek saremiečiai, kurie po skandinavų veiklos sunykimo XI a. antrojoje pusėje perėmė vikingų verslą ir garsėjo kaip jūrų plėšikai. Kita vertus, pagrindinis skandinavų kelias į Kaspijos ir Juodąją jūras prasidėdavo Suomiių įlankoje, todėl jų interesai Dauguvoje, išskyrus gotlandiečius, buvo nedideli. Ši aplinkybė lėmė tai, kad netrukdomai galėjo pasireikšti vietinis potencialas, tu-

rintis būdingų bruožų. Visą laiką esant spaudimui iš išorės, vargu ar vietiniai Dauguvos žemupio gyventojai būtų atsilaikę. Minėtas regionas, kurio centras – Daugmalė, buvo ne tik kaip susitikimų ir prekybos, bet ir amatų vieta. Patogi geografinė padėtis nevertė vietinių gyventojų dalyvauti tolimesnėse kelionėse, bet skatino tarpinę prekybą. Tačiau nereikia atmesti ir galimybės, kad kartais tokios kelionės galėjo būti organizuojamos.

Tolygi regiono raida nutrūko XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje, kai Dauguvos žemupio gyventojai, kaip tarpininkai tarp Rytų ir Vakarų, buvo išstumti vokiečių pirklių.

XII a. viduryje Vokietijos arba Šv. Romos imperijos sienos po vakarų slavų užkariavimo pasiekė Baltijos jūros pakrantes. Ji, prisidengusi pagonių krikštijimo misija, aktyviai ieškojo naujų rinkų ir laisvų žemių. 1143 m. vagrų Lubeko vietoje įkūrus vokiečių Liubeką, vokiečių pirkkliai įsirengė patogų uostą prekybai Baltijos jūroje. Jie iš gotlandiečių gavo leidimą Visbyje steigti savo faktoriją (Mugurėvičs, 1987, p. 17–18). Sąlygos užmezgti tiesioginius ryšius su Baltijos jūros rytinių pakrančių gyventojais buvo palankios. Kadangi nebuvo didelės konkurencijos, vokiečių pirkkliais atsivėrė galimybės netrukdomai perimti Rytų Europos bei Vakarų Europos prekių judėjimą į savo rankas. Tai ir pavyko padaryti.

Vienas pirmųjų žingsnių buvo Rytų Europos didelių upių žiotyse sukurti atramos punktas ir įsitvirtinti juose. Žinoma, vien vokiečių pirklių jėgų šioms tikslams įgyvendinti nepakako. Todėl į pagalbą buvo pasikviesti dvasininkai ir valdovai. Ekonominių interesų išprovokuota karinė agresija įgijo kryžiaus karų formą.

Vokiečių pirklių aktyvumas Dauguvos žemupyje aiškiai fiksuojamas XII a. devintajame dešimtmetyje (Mugurėvičs, 1993, p. 333). Ir nėra jokio pagrindo tai datuoti ankstesniu laikotarpiu. Visiškai įmanoma, kad gotlandiečiai atvedė vokiečių pirklius į Rygos įlanką. Buvo įvertintos galimybės prekiauti ir kelionės ilgamui tapo reguliarios. Henriko Latvio kronikoje rašoma: „Vokiečių pirkkliai, kuriuos su lybiais siejo draugiški santykiai, dažnai Dauguvos upe plaukiodavo po Livoniją“ (IH, 1993, p. 49). Tikėtina, kad jie jau pradžioje bandė patekti į krašto gilumą, nes labiausiai juos domino prekyba su Senąja Rusia.

Kartu su vokiečių pirkkliais į Dauguvos žiotis atvyko ir dvasininkų. Vienas pirmųjų – Šv. Augustino ordino Žegebargo vienuolyno kunigas Meinhardas. Gavęs Polocko kunigaikščio Vladimiro leidimą, 1184 m. Ikškilėje pastatė bažnyčią ir pradėjo krikštinti lybius (IH, 1993,

p. 49). Šis misionierius kartu su leidimu iš kunigaikščio gavo ir dovanų, o tai rodo, jog jie susitiko be tarpininkų. Greičiausiai Meinhardas į Polocką keliavo kartu su pirkliais. Mažai tikėtina (Hazarova, 1995, c. 75), kad tariantis dėl krikščionybės platinimo buvo sutarta ir dėl mūrinės pilies statybos Dauguvos lybių gyvenamosiose teritorijose bei vokiečių karinių pajėgų įkurdinimo joje. Sprendžiant pagal Henriko Latvio kronikos duomenis (IH, 1993, p. 49), šie įvykiai yra susiję su atvykėlių į Dauguvos žemupį tolesne įsitvirtinimo politika.

Lieka neaišku, kodėl pravoslaviškos valstybės kunigaikštis leido platinti katalikybę savo žemėje. Nuomonė, jog, pats negalėdamas apsaugoti nuo lietuvių puldinėjimų savo teritorijų Dauguvos žemupyje, jis tai patikėjo vokiečiams (Hazarova, 1995, c. 75), mūsų manymu, nėra įtikinama. Vargu ar kunigaikštis Vladimiras buvo toks patiklus ir rūpinosi lybių gerove. Toks padėties neįvertinimas kartais yra aiškinamas vykusiomis tarpusavio kovomis dėl valdžios Polocke ir Senosios Rusios kunigaikščių tarpusavio konfliktų (Алексеев, 1966, c. 282–286). Atrodo, arčiausiai tiesos yra kita versija. Polocko kunigaikščio įtaka ir kontrolės galimybės Dauguvos žemupyje buvo ganėtinai ribotos. Duokles surinkti iš lybių nebuvo lengva, todėl dažnai reikėdavo pasitelkti karinę jėgą. Todėl tai buvo galima patikėti Meinhardui, kuris už leidimą platinti krikščionybę sutiko mokėti lybių duokles. Bet kuriuo atveju vėlesni įvykiai patvirtina, kad tai visiškai tikėtina. Kita vertus, ir sandoris buvo abipusiai naudingas.

Kunigaikščio ir misionieriaus susitarimas palietė įvairių Polocko gyventojų interesus. Vieni jų buvo dvasininkai. Yra istorinių ir archeologinių duomenų apie pravoslavybės platinimą Dauguvos žemupyje. Įtaka jaučiama jau nuo XI a. antrosios pusės. Tačiau tarp lybių iki pat XIII a. pradžios pravoslavybė taip ir neįsitvirtino. Todėl – ar iš tiesų Polocko pravoslavų vyskupas atsisakė savo potencialių tikinčiųjų?

Yra nuomonė, kad kunigaikštis Vladimiras be bažnyčios žinios suteikė Meinhardui visišką laisvę (Hazarova, 1995, c. 76–77). Polocko vyskupas Dionisijus mirė 1184 m. kovą, o jo įpėdinis Nikolajus į pareigas buvo paskirtas tik birželio pabaigoje. Todėl tikėtina, kad Meinhardo vizito Polocke metu pravoslavų bažnyčia buvo be vadovybės. Yra pagrindo manyti, kad dvasininkija nebuvo patenkinta tokiu Polocko kunigaikščio sprendimu. Turima duomenų, kad XIII a. pradžioje, plintant katalikybei, pravoslavybės skelbėjai gerokai suaktyvino savo karinius veiksmus (SLVA, 1937, p. 76–77). Bažnyčios konkuravo tarpusavyje.

Buvo paliesti ir kitų polockiečių – pirklių interesai. Mūsų nuomone, nėra pagrindo manyti, kad jie teikdavo pirmenybę prekybai su Rytų Pabaltijo gyventojais (Hazarova, 1995, c. 76), į kurią būtų buvę rimtai pasikėsinta. Prekės, kurių galėjo pasiūlyti Vakarų Europos pirkliai, buvo skirtingos. Net atvirkščiai – nauja situacija atvėrė plačias galimybes tiesioginiams kontaktams tarp rusų ir vokiečių pirklių, sumažinant, o gal net visai atsisakant Dauguvos žemupio gyventojų tarpininkavimo. Duomenų apie tai, kad polockiečiai būtų turėję tvirtas pozicijas tolimojoje jūrų prekyboje su Vakarų Europa, nėra (Pāvilāns, 1971, p. 28). Dauguva plaukioti kogams netiko (laivai buvo didesni, gilesnė grimzlė). Jie šiuo laikotarpiu tapo pagrindine prekių gabavimo Baltijos jūra transporto priemone. Upės žiotyse prekes reikėdavo perkrauti. Tad tikėtina, jog kitaip nei dvasininkija Polocko pirkliai buvo patenkinti savo kunigaikščio sprendimu.

1185 m., t. y. po metų nuo bažnyčios pastatymo, Ikškilėje kviestiniai meistrai iš Gotlando pastatė mūrinę pilį. Tuo pačiu metu antrosios statyba buvo pradėta Holmo (Martinsala) saloje. Pirmajai statyti reikalingų lėšų penktadalį suteikė platintojas (IH, 1993, p. 49) ir todėl pilis tapo jo nuosavybe. Meinhardas jau anksčiau buvo nupirkęs žemės bažnyčiai statyti. Nėra duomenų, kad vokiečių pirkliai savo lėšomis būtų prisidėję prie Ikškilės statybos. Tikėtina, jog ir dabar jie prisidėjo prie bažnyčios ir pilies statybos. XIII a. pabaigoje parašytoje Livonijos Eiliuotoje kronikoje yra panaudota nemažai kitų ankstyvesnių šaltinių (Zeids, 1992, p. 31). Joje Ikškilės pilis pavadinta pirklių namais ir nurodyta juos buvus susijusius su pilies statyba (AH, 1998, p. 45–46).

Tikėtina, jog Meinhardo statyti pastatai nebuvo pirmieji mūriniai Ikškilėje. Čia tyrinėjimų metu rasti iš lauko akmenų krauti pamatai, kurie buvo giliau nei gotlandiečių mūrytos dolomitinės sienos. Jie yra senesni ir nesusiję su statyta pilimi (Graudonis, 1995, p. 494–501). Tačiau šį radinį galima aiškinti ir kitaip – tai galėjo būti pirmosios medinės bažnyčios pamatų liekanos (Mugurėvičs, 1993, p. 377).

Dėmesį atkreipia minėtų pilių statybos vietų parinkimas. Kodėl Meinhardas neįsitvirtino pačiame Dauguvos žemupyje, Rygoje, kur, tikėtina, jau buvo Gotlando (?) pirklių faktorija ir bažnyčia (FR, 1978, p. 37). Čia buvo mažiausiai du kaimai ir tiek pat kapinynų (Caune, 1998, p. 73–101). Rygos upelio praplatėjime prie žiočių buvo natūralus uostas. Ji buvo nutolusi apie 10 km nuo jūros ir žemiau pirmųjų Dauguvos slenkščių. Šie kaimai atsirado

XII a. Vienas tikėtinų paaiškinimų – Rygos lybiai jau buvo apkrikštyti. Antrasis – misionieriams buvo svarbiau gyventi ir veikti svarbesnėje vietoje. Tokia tuo metu galėjo būti Ikškilė. Tačiau ar čia neslypi kita svarbi priežastis? Ikškilės ir Holmo pilys buvo Dauguvos kelio kontrolei svarbiose vietose ir kartu iš abiejų pusių blokavo Daugmalę. Todėl galima įžvelgti ketinimus keisti esamą padėtį Dauguvos kelyje.

1186 m. buvo įkurta Ikškilės vyskupija. Meinhardas (1186–1196 m.) tapo pirmuoju jos vyskupu. Popiežius Klementas III tai patvirtino savo 1188 m. bule (SLVA, 1937, p. 16). Kadangi Meinhardo galimybės apkrikštyti lybius buvo nedidelės, jis nusprendė keliauti į Vokietiją ir grįžti su kariuomene. Šis bandymas nebuvo sėkmingas. Meinhardas praktiškai iki pat mirties buvo lybių belaisvis ir priverstas gyventi Ikškilėje. Jo paveldėtojai – vyskupas Bertoldas (1196–1198 m.) ir ypač vyskupas Albertas (1199–1229 m.) tęsė pradėtą kryžiaus karų politiką. Pirmasis žygis į lybių žemes buvo organizuotas 1198 m. Aktyvi karinė veikla tęsta 1200 m., kai į Dauguvos žiotis su didele kariuomene ir 23 laivais atvyko vyskupas Albertas (IH, 1993, p. 59). Tai reiškė naują kovos už Dauguvos kelią etapą. Šis kelias buvo užkariautas pirmiausia, tuo aiškiai parodant, jog svarbiausia buvo ekonominiai interesai. Be Dauguvos kelio, atvykėliai siekė perimti į savo kontrolę ir Gaujos kelią bei jo tęsinį sausuma Pskovo link. Pirkkliai dengė karines išlaidas ir todėl jų poreikius vyskupas Albertas pirmiausia ir bandė patenkinti. Tik vėliau svarbiausiu uždaviniu tapo naujų teritorijų užkariavimas (Zeids, 1951, p. 66).

Kryžiaus karų metu buvo nutrauktas vietinių gyven-tojų centrų formavimasis ir tolesnė raida. Besiformuojanti nauja valstybinė struktūra sudarė sąlygas naujiems miestams kurtis pagal Vakarų Europos modelį. Šių centrų vietos pasirinktos skatinant tiek politiniams, tiek ekonominiams interesams, dažnai abejiems iš karto. Tik atskirais atvejais kaip pagrindas naujiems centrams formuoti panaudoti šalia esantys senieji centrai. Jie daugiausia buvo vienas greta kito. Tokiu būdu Daugmalės vaidmenį perėmė Ryga.

Šis miestas, pasak Henriko Latvio, vyskupo Alberto nurodymu buvo pastatytas 1201 m. vasarą dideliame lauke, prie lybių kaimų, pusiasalyje, esančiame Dauguvos dešiniajame krante prie jos intako Rygos upelio. Kaip nuolatinė karinė jėga sukurtas Kalavijuočių ordinas. Vyskupas Albertas pasinaudojo vietinių gyventojų nesutari-mais, kurie dar kartą parodo mūsų nagrinėjamame regio-ne buvus sudėtingą politinę padėtį. Albertas 1201 m. su-

darė sutartis su kuršiais ir lietuviais (IH, 1993, p. 63). Pirmieji nuolat trikdė susisiekimą laivais jūroje, o antrieji kliudė judėti Dauguvos keliu. 1202 m. sudaryta sutartis su žiemgaliais (IH, 1993, p. 65). Prieš tai jie buvo sudegi-nę Holmo bažnyčią ir ilgam apsiautę pilį. Reikia pami-nėti, kad žiemgaliai, pastačius Ikškilės pilį, nesėkmingai bandė ją paimti (IH, 1993, p. 49). Jų kariniai veiksmai sutampa ir su kitu įvykiu – jau minėtu Inocentijaus III draudimu lankytis Žiemgalių uoste.

Jei manysime, kad Žiemgalių uostas buvo Daugmalėje, reikia išnagrinėti priešingą nuomonę, jog minėtasis centras buvo sunaikintas XII a. pabaigoje. Paskutiniųjų metų tyrinėjimai, nors ir nesuteikė nenuginčijamų duomenų, rodo, kad Daugmalė buvo apleista pačioje XIII a. pradžioje.

Akivaizdu, jog atvykėlių kariniai veiksmai sukėlė ato-veiksmį. 1203 m. Polocko kunigaikštis Vladimiras užpuolė Ikškilės lybius (IH, 1993, p. 69). Tačiau, mūsų nuomone, šis konfliktas yra labiau susijęs su duoklių mokėjimu, nei realiu karu su kryžiuočiais. Tuo pačiu metu pirmą kartą užpulta Ryga. Šį žygį kartu su lietuviais organi-zavo Jersikos Visvaldis (IH, 1993, p. 69). 1204 m. Rygą užpuolė Lielvardės ir Aizkrauklės lybiai kartu su lietu-viais (IH, 1993, p. 71). Į tai netrukus reagavo vyskupas Albertas. 1205 m. buvo paimtos ir sudegintos Lielvardės bei Aizkrauklės pilys (IH, 1993, p. 79) ir pasiektos Kuoknesės ribos. Bandydamas pataisyti santykius su Polocku, su kuriuo vienas ginčų buvo dėl lybių nesumokėtų duoklių, Albertas nusiuntė delegaciją, vadovaujamą abato Teodoriko (IH, 1993, p. 81–83). Ji pakeliui buvo apiplėšta lietuvių. 1206 m. lybiai ir lietuviai vėl puolė Rygą, tačiau ir vėl patyrė pralaimėjimą (IH, 1993, p. 87). Polocko kunigaikštis Vladimiras, surinkęs didelę kariuomenę, nesėkmingai bandė organizuoti žygį į Dauguvos žemupį (IH, 1993, p. 93–95). Ši nesėkmė akivaizdžiai parodė Polocko silpnumą. 1207 m. Kuoknesės Vetsėkė paprašė vyskupo Alberto padėti kovoti su lietuviais, už tai siūlydamas pusę savo žemės ir pilies (IH, 1993, p. 101).

Tolesnė įvykių eiga buvo tokia. 1208 m. Albertas užėmė Sėlpilį (IH, 1993, p. 107–109). Vetsėkė paliko Kuoknesę ir ji perėjo vyskupui. Atėjo eilė ir Jersikai. Ją Albertas paėmė ir sudegino 1209 m. (IH, 1993, p. 129–131). Jersikos Visvaldis tapo jo vasalu. Tokiu būdu per nepilnus 10 metų kova už Dauguvos kelią pasibaigė.

1210 m. sudaryta taikos sutartis: „Būtent ordino bro-lis Arnoldas su savo bendražygiais buvo išsiustas pas Polocko kunigaikštį sužinoti, ar jis priimtų siūlomą taiką ir Rygos pirkliais atidarytų kelius į savo žemę. Kunigaikš-

tis juos priėmė pagarbiai ir kartu su jais džiaugėsi taika, žinoma, laikydamas akmenį užantyje, ir kartu su jais išsiuntė Ludolfą, protingą ir turtingą vyrą iš Smolensko, kad jis, nuvykęs į Rygą, vestų derybas už tiesą ir taiką. Kai jie atvyko į Rygą ir ten vykdė kunigaikščio valią, rygiečiai sutiko, ir tada pirmą kartą buvo sudaryta amžina taika tarp kunigaikščio ir rygiečių, tačiau su sąlyga, kad lybiai kiekvienais metais kunigaikščiui mokėtų nustatytą duoklę arba vietoj jų – vyskupas“ (IH, 1993, p. 145).

Tikriausiai taikos sutarties sąlygos, kur numatyta, jog lybiai mokės duokles, nebuvo vykdomos. Todėl 1212 m. Jersikoje vyko tiesioginės vyskupo Alberto ir kunigaikščio Vladimiro derybos: „Tada kunigaikštis, tikriausiai Dievo apšviestas ir pamokytas, pagaliau vyskupui paliko visą Livoniją laisvą su sąlyga, kad tarp jų bus sudaryta amžina taika prieš lietuvius bei kitus pagonis ir kad pirkliais kelias Dauguva visada bus laisvas“ (IH, 1993, p. 171).

Po minėtų įvykių prekyba Dauguva turėjo stabilizuotis, tačiau taip neatsitiko. Rašytiniuose šaltiniuose pasakojama, kad vyskupas Albertas rėmė Kuoknesės vasalų puldinėjimus prieš Jersiką 1214 ir 1215 m. (IH, 1993, p. 189, 195). Kunigaikštis Visvaldis buvo apkaltintas nepaklusnumu savo senjorui ir bendradarbiavimu su lietuviais. Manoma, kad Jersikos valdovas nebuvo patenkintas 1212 m. sudarytos taikos sutarties sąlygomis. Be abejonų, kunigaikštis Visvaldis stengėsi vykdyti savarankišką politiką. Tai darė kartu su lietuviais, su kuriais ji siejo giminytės ryšiai (buvo vedęs įtakingo kunigaikščio Daugeručio dukrą). Tokiu būdu Jersikos valdovas galėjo rimtai trikdyti prekybą. Kita vertus, ir Polocko kunigaikštis Vladimiras tikėjosi atgauti prarastas pozicijas. Suplanuotą 1216 m. žygį prieš Rygą sutrukdė jo mirtis (IH, 1993, p. 213).

Susidaro įspūdis, kad 1212 m. „amžinoji taika“ buvo vis dėlto nutraukta ir negaliojo. Atsimeriant, regis, neįtikėtinas Polocko kunigaikščio Vladimiro nuolaidas vyskupui Albertui, kyla klausimas – ar Henrikas Latvius nėra ko nors nutylėjęs? Neabejojama, kad minėta kronika parašyta vyskupui Albertui pavedus, kurią buvo numatyta įteikti popiežiaus legatui Modenos Guljemui. Joje reikėjo palankiai nušviesti Katalikų bažnyčios įkūrimo ir plitimo įvykius. Bet kuriuo atveju lieka abejonų dėl tendencingo faktų pateikimo minėtame rašytiniame šaltinyje.

1233 m. pirmą kartą iniciatyvą sudaryti taiką parodė rusai: „Ir Smolensko kunigaikštis, Polocko kunigaikštis, ir kiti Rusios kunigaikščiai parengė į Rygą savo pasiuntinius prašyti taikos. Taika, kuri buvo sudaryta seniau, buvo atnaujinta“ (IH, 1993, p. 279). Aišku, kad šios būtinos

derybos vyko ne tik mirus ankstesniam Polocko kunigaikščiui ir padidėjus Smolensko įtakai. Gaila, kad 1223 m. sutarties, kaip ir ankstesniųjų, tekstai nėra išlikę. Yra bandyta kaip tokią išleisti vėlesnio laikotarpio dokumentą (Vcaveb, 1961, c. 211–214).

Kitas žingsnis plėtojant prekybą buvo 1229 m. sudaryta vokiečių pirklų ir Smolensko kunigaikščio Mstislavo Davidovičiaus sutartis. Yra žinoma, kad Polockas tuo metu prarado savo politinį savarankiškumą. Šis dokumentas sudarytas ankstesniųjų pavyzdžiu. Sutartyje, be prekybos, buvo numatyta ir spręsti kriminalinius ar teismo klausimus. Ji tapo pagrindiniu dokumentu visoms vėlesnėms prekybą Dauguvos keliu reguliuojančioms XIII–XIV a. sutartims.

Pakomentuosime 1229 m. sutarties turinį (SLVA, 1937, p. 130–137). Joje numatyta, kad Dauguvos keliu, tiek vandens, tiek sausumos, gali naudotis abiejų šalių pirkliai. Jų saugumą garantavo Rygos vyskupas, Ordino magistras ir visi „žemės valdytojai“. Rusams leista laisvai keliauti į Gotlandą ir toliau, o vokiečiams – į Smolenską ir toliau. Kelyje buvo garantuota muitų ir kranto teisių laisvė. Ypač buvo aptartas judėjimas per pervalkas, nes tai buvo gana sudėtingas kelio į Smolenską tarpinis. Jomis pasinaudoti pirmenybė suteikta smolenskiečiams ir vokiečiams. Jei jie ties pervalka susitiktų vienu metu, pirmenybė naudotis transportu būtų lemiamą burtais. Kiti tuo metu turėjo laukti. Pervalkas prižiūrėdavo Smolensko kunigaikštis – tįjūnas.

Reikia pasakyti, kad 1229 m. sudarytoje sutartyje nerandame vietinių Dauguvos žemupio gyventojų vardų. XIII a. jie jau buvo išstumti iš prekybos.

Taigi dėl politinių, ekonominių, geografinių sąlygų Daugmalė ir jos apylinkės prarado savo reikšmę, pagrindiniu prekybos centru tapo Ryga. Joje įsikūrę pirmieji miestiečiai buvo atėjūnai iš Vokietijos ir t. t. Nereikia pamiršti, kad Rygoje jau prieš tai galėjo gyventi tolimų kraštų pirklų. Rygiečiais tapo ir vietinių genčių atstovai – lybiai, žiemgaliai, kuršiai (Šterns, 2002, p. 475–490). 1211 m. vyskupas Albertas suteikė Rygai pirmąją prekybos privilegiją. Rygoje susikūrė rusų pirklų kiemas. Nuo XIII a. ketvirtojo dešimtmečio Ryga tapo svarbiu prekybos tarp Senosios Rusios ir Vakarų Europos centru. Pagrindinė prekė buvo vaškas, paskui ėjo taukai, linai, rugiai, kailinių žvėrelių kailiukai.

XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje vadinamosiose Rygos skolų knygosose randama duomenų, kad Rygoje prekyba užsiimdavo ir vietos gyventojai (Šterns, 2002, p. 519–533). Kai kurie jų buvo stambūs pirkliai. Pacioje

pradžioje prekybai nebuvo taikomi jokie apribojimai. Tačiau susidarė įspūdis, kad vietiniai ankstesnio laikotarpio lyderiai – pirkliai prarado savo reikšmę ir Rygoje dirbė lybių, kuršių, žiemgalių pirkliai buvo nauji žmonės. Jie pamažu suvokietėjo. Tai rodo įdomus faktas iš Rygos skolu knygos – Jonas iš Liubeko, kuris yra žiemgalis.

Taigi Rygai perėmus Daugmalės pozicijas, regione pradėjo vyruoti kiti pirkliai. Ji tapo nauja susitikimų, prekių pirkimo ir pardavimo vieta, kurioje pradėjo ryškėti

jos, kaip tarpininkės, vaidmuo. Rygos pirkliai prekyboje pradėjo izoliuoti ne saviškius pirklius. Kadangi jie savo laivų neturėjo, prekes veždavo kiti, o jas lydėdavo įgaliotas asmuo.

Baigiant reikia pabrėžti, kad abiem laikotarpiais buvo panaši prekybos organizavimo tendencija, t. y. prekybiniuose ryšiuose bandyta sau garantuoti privilegijuotą tarpininko padėtį.

Iš latvių kalbos vertė E. Vasiliauskas

Šaltiniai ir literatūra

- AH, 1998. Atskaņu hronika. Rīga.
Berga T., 1994. Daugmales pilskalna monētas (8. – 12. gs.). In: *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 17. laid. p. 41–46.
Berga T., 1996. Saliekamie svariņi Latvijā. In: *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 18. laid., p. 49–61.
Caune A., 1998. Kā radās un veidojās priekšstats par pirmsvācu Rīgu. In: *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsture*. Rīga, 1. sēj. p. 73–106.
Dukurs R., 1939. Vai Daugmales pilskalns ir Indriķa Livonijas hronikā minētā Zemgaļu osta? In: *Senatne un māksla*. Nr. 1, p. 12–30.
Ērglis R., 1938. Kur atradās senā Zemgales osta? Rīga.
FR, 1978. Feodālā Rīga. Rīga.
Graudonis J., 1995. Arhāologische Forschungen in Uexküll. In: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa*. Forschung, H. 4, S. 475–508.
Hårdh B., 1996. Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study. Stockholm.
IH, 1993. Indriķa hronika. Rīga.
Kursis A., 1992. Latvijas vietvārdi Zviedrijas rūnakteņos. In: *Grāmata*, Nr. 4, p. 76–85.
Mugurēvičs Ē., 1987. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11. – 12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums. In: *LZA Vēstis*. Nr. 5, p. 10–27.
Mugurēvičs Ē., 1993. Komentāri. In: *Indriķa hronika*. Rīga, p. 333–416.
Pāvilāns V., 1971. Satiksmes ceļi Latvijā XIII – XVII gs. Rīga.
SLVA, 1937. Senās Latvijas vēstures avoti. Rīga, 1. burtn.

- Šnore E., 1996. Daugavas lībieši Doles salā. In: *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 18. laid., p. 111–130.
Šterns I., 1997. „De portu Semigallie“. In: *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 19. laid., p. 165–171.
Šterns I., 2002. Latvijas vēsture. 1180–1290. Krustakari. Rīga.
Zariņa A., 1997. Kapi ar tirtotāja piederumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (10.–13. gs.). In: *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 19. laid., p. 97–106.
Zeids T., 1951. Feodālisms Livonijā. Rīga.
Zeids T., 1992. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti līdz 1800. gadam. Rīga.
Алексеев Л. В., 1966. Полоцкая земля (очерки истории Северной Белоруссии). Москва.
Ковалевский А. П., 1956. Книга Ахмеда ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. Харьков.
Матузова В. И., 1979. Английские средневековые источники IX–XIII вв. Москва.
Мельникова Е. А., 1977. Скандинавские рунические надписи. Москва.
Назарова Е. Л., 1995. Руско-латгальские контакты в XII–XIII вв. свете генеалогии князей Ерики и Кокнесе. In: *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1992–1993 годы*. Москва, с. 182–196.
СС, 1986., Славяне и скандинавы. Москва.
Стурлсон С., 1980. Круг земной. Москва.
Усачев Н. Н., 1961. К оценке западных внешнеторговых связей Смоленска в XII–XIV вв. In: *Международные связи России до XVII века*. Москва, с. 211–214.

ZUR FRAGE DER ORGANISATION DES HANDELS AM UNTERLAUF DER DAUGUVA

Arnīs Rādiņš

Zusammenfassung

Der Unterlauf der Dauguva (Düna), etwa ein 30 km langes Territorium beiderseits der Ufer ab der Mündung in der Rigaer Bucht, war ein Bestandteil dieser Wasserstraße und schon seit dem Steinzeitalter eine wichtige Region in der Sphäre der Beziehungen, des Taus-

chhandels und des Handels. Die Entwicklung der Region verlief nicht gleichmäßig: nach der Periode des Aufstiegs folgte die Periode des Niedergangs, und umgekehrt. Eine Etappe dieses Wendepunktes stellt das 10.–13. Jh. dar.

Selbstverständlich beeinflussten ethnische, wirtschaftliche, soziale und politische Veränderungen am Dünaunterlauf fördernd oder hemmend das ganze Handelswesen der Düna-Wasserstraße. Alles das hatte positiven Einfluss auf die Entwicklung des besprochenen Territoriums in der genannten Periode, denn hier wohnhafte Gemeinden räumten dem Handwerk, dem Tauschhandel und dem Handel, der Verwendung neuer Ideen und technischer Innovationen den Vorrang ein. Zugleich bedeutete es auch den Kampf um die Priorität bei der Kontrolle des Daugmale-Unterlaufes.

Die Organisation des Handels am Dauguva-Unterlauf im 10.–13. Jh. kann man in zwei Perioden einteilen, in die von Daugmale, oder die Periode bis Gründung von Riga (10.–12.Jh.), und in die Periode von Riga (ab dem 13.Jh.).

Nahmen die Händler in der 1.H.des 9.Jhs. an dem Fernhandel nicht teil, so änderte sich die Situation in der Mitte, vor allem aber in der 2 H. des 10.Jhs. Im 11 Jh. besaßen sie schon einen großen Einfluss. Es lässt sich glauben, dass die Bewohner des Dauguva-Unterlaufes in vielen Fällen die Möglichkeiten für andere Händler einschränkten, flussaufwärts oder –abwärts, d.h. in die Rigaer Bucht, zu reisen. Es gibt keine Daten, dass in der besprochenen Region ständig Skandinavier oder Slawen gelebt hätten.

Somit befand sich die Kontrolle des Dauguva-Handels in der Daugmale-Periode in den Händen der Bewohner der Dünaunterlaufes. Einer der Gründe, warum es dazu gekommen war, ist in den geographischen und Naturbedingungen zu suchen. Aber nicht nur darin. Hier gab es genügend große Menschenressourcen. Die uns interessierende Gesellschaft war dementsprechend orientiert und aktiv. Es muss auch erwähnt werden, dass es keiner politischen Struktur an den Ufern der Dauguva gelungen ist, die ganze Struktur der Wasserstraße in ihre Hand zu gewinnen. Die Durchfahrt in die Rigaer Bucht durch die Dünamündung haben sowohl die Kuren als auch die Bewohner von Ösel gestört, die nach dem Niedergang des skandinavischen Einflusses in der 2.H.des 11.Jhs. den Versuch unternahmen, die Rolle der Wikinger zu ersetzen und als Seeräuber berühmt wurden. Andererseits begann der skandinavische Handelsweg in das Kaspische und Schwarze Meer im Finnischen Meerbu-

sen, deswegen war ihr Interesse nicht besonders groß, ausgenommen die Gotländer. Dieser Umstand führte dazu, dass sich der lokale Potenzial mit den ihm eigentlichen Tendenzen ungestört zum Ausdruck kommen konnte. Unter dem ständigen Außendruck wären die lokalen Bewohner kaum imstande, diesem Druck widerzustehen. Die genannte Region mit ihrem Zentrum in Daugmale diente nicht nur als Treff- und Handelsort, sondern auch als Handwerksort. Die günstige geographische Lage zwang die lokalen Bewohner nicht dazu, den Fernhandel zu betreiben, sondern förderte den vermittelnden Handel. Dabei soll die Möglichkeit nicht verworfen werden, dass die ferneren Reisen manchmal organisiert wurden.

Die gleichmäßige Entwicklung wurde Ende des 12.Jhs. unterbrochen, als die Bewohner des Dauguva-Unterlaufes als Vermittler zwischen Osten und Westen von den deutschen Händlern verdrängt wurden.

Als Folge der Kreuzkriege wurde die Formierung der Zentren der lokalen Bewohner und ihre weitere Entwicklung unterbrochen. Die sich entwickelnde neue staatliche Struktur schuf neue Bedingungen für die Entstehung der Städte nach dem westlichen Modell. Die Auswahl der Stätten für diese Zentren vollzog sich anhand politischer und wirtschaftlicher Interessen, gewöhnlich von beiden zugleich. Nur in Einzelfällen wurden als Basis für die Formierung neuer Zentren die daneben liegenden alten Zentren benutzt. Meistens lagen sie nebeneinander. Auf solche Weise hat Riga die Rolle von Daugmale übernommen.

Nachdem Riga den Platz von Daugmale übernommen hatte, begannen andere Händler in der Region zu dominieren. Riga wurde zum neuen Treffpunkt, zum neuen Warenan- und verkaufplatz, wo ihre neue Vermittlerrolle zutage trat. Die Rigaer Händler begannen, nicht ihre Händler zu isolieren. Da sie keine eigenen Schiffe hatten, so transportierten die Waren andere Leute, die von einer bevollmächtigten Person begleitet war.

Es soll unterstrichen werden, dass in beiden Perioden (sowohl in der Periode von Daugmale als auch in der von Riga) die Handelsorganisation ähnliche Tendenz zeigte, d.h. in den Handelsbeziehungen versuchte man, für sich selbst die privilegierte Vermittlerrolle zu garantieren.

Übersetzt von S. Lapinskas

Itēikta 2006 m. gegužēs mēn.